

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 3. SZÁM
LX. ÉVFOLYAM

Gulyás László Szabolcs
*Lex és consuetudo: a magyarországi jobbágyköltözés
középkori szabályrendszere*

Az 1917-es orosz forradalmak és Magyarország

Pollmann Ferenc, Paál Vince, Hajdu Tibor,
Klestenitz Tibor, Csunderlik Péter,
Balázs Eszter, Ábrahám Barna, Kaba Eszter,
Tamás Ágnes, Vörös Boldizsár

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 3. szám

TANULMÁNY

Gulyás László Szabolcs • <i>Lex és consuetudo</i> : a magyarországi jobbágyköltözés középkori szabályrendszere	373
AZ 1917-ES OROSZ FORRADALMAK ÉS MAGYARORSZÁG	
Vörös Boldizsár • Szerkesztői előszó	397
Pollmann Ferenc • Jön a muszka! Megy a muszka? Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben	399
Paál Vince • Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül. A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején	407
Hajdu Tibor • A magyar parlamenti pártok vezetői az 1917. februári orosz forradalomról	417
Klestenitz Tibor • Az oroszországi forradalmak értékelése a magyar egyházi közvéleményben	423
Csunderlik Péter • „Beszéljünk mi is oroszul, cselekedjünk mi is oroszul!” Az 1917-es oroszországi forradalmak hatása a Galilei Körre	433
Balázs Eszter • „Szinte csodás krízis”. A februári orosz forradalom értelmiségi fogadtatása Magyarországon 1917-ben	443
Ábrahám Barna • A szlovákok és az oroszországi forradalmak	459
Kaba Eszter • „Az 1917–1918-as tél Oroszországban hadifoglyaink legnehezebb időszaka lesz.” Hadifogolysorsok és az oroszországi forradalom	469
Tamás Ágnes • Az 1917. évi oroszországi események karikatúrák tükrében	479
Vörös Boldizsár • Egy vármegyei hivatalnok az 1917-es oroszországi forradalmakról, avagy eszközök az eligazodáshoz a világtörténelemben	499

INFORMÁCIÓK AZ OROSZORSZÁGI FORRADALMAKRÓL
– A MAGYAR CENZÚRÁN KERESZTÜL
A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején

PAÁL VINCE

.....
INFORMATION ABOUT THE RUSSIAN REVOLUTIONS – THROUGH
THE HUNGARIAN CENSORSHIP. CONTROL OF THE PRESS IN HUNGARY
DURING WORLD WAR I

During World War I, no general censorship of the press existed in Hungary, the obligation of presentation before publication only concerned those issues that „gave reason for that”. For the administration of orders taken on the basis of exceptional authority a Committee of Military Supervision was established, within which a sub-committee dealt with the affairs of the press. There emerged the practice of the journals voluntarily presenting their communiqués acquired outside the official channels to the Press sub-committee for this to judge whether these endangered the „interests of warfare” or not. The papers generally devoted considerable attention to the Russian revolutions of 1917. The majority of the reports were made on the basis of press telegrams, which could only be published after official control. As for the so-called editorials, the traces of censorship could only be detected in the case of Népszava. Nonetheless, sharp critique of the Hungarian regime and eulogy of the Bolshevik takeover both appeared on the pages of this social democratic daily. The inconsistent character of the censorship certainly played a role in whether an article was authorised or censored.

Keywords: censure, World War I, Russian Revolutions, press, gazette, bolshevik
.....

Annak ellenére, hogy a sajtótáviratok csak ellenőrzés után jelenhettek meg a lapokban, az 1917. évi oroszországi forradalmi eseményekről a lapok széleskörűen tájékoztattak. A véleménycikkek tekintetében leginkább a Népszavát sújtotta a cenzúra. Mindezzel együtt is jelentek meg a fennálló állapotokat szigorúan bíráló közlemények a szociáldemokrata lapban. A cikkek engedélyezésében vagy tiltásában a cenzúra következetlensége is szerepet játszott.

A kormány a Szerbiának küldött hadüzenettel egy időben – az 1912. évi LXIII., a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló törvénycikk alapján – életbe léptette a szabadságjogokat korlátozó rendelkezéseit (is).¹ Ezek közül az 12.001/1914. I. M. E. számú

Paál Vince, munkatárs, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézete.

¹ Lásd részletesebben Paál Vince: Sajtóirányítás és -ellenőrzés a Nagy Háború éveiben. In: *Propaganda – Politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Szerk. Ifj. Bertényi Iván – Boka László – Katona Anikó. Bp., 2016. 257–260.

rendelet az „arra okot szolgáltató és (külön megjelölendő)” sajtótermékek esetében bevezette a terjesztés megkezdése előtti bemutatás kötelezettségét, azaz a cenzúrárt. Az érintett sajtótermékek esetében a sajtórendészeti kötelezpéldányt még a terjesztés megkezdése előtt be kellett nyújtani az illetékes ügyésznek. Ha az úgy látta, hogy az adott sajtótermék tartalma „a hadviselés érdekeit” sérti, annak terjesztését megtilthatta.

Ez a rendelet tehát csak a sajtótermékek meghatározott csoportjára vezette be a terjesztés előtti cenzúra intézményét, általános érvényű cenzúra *de jure* nem volt Magyarországon az első világháború időszakában. Ez eltért Ausztriától, ahol általános, előzetes cenzúra volt érvényben.²

A kivételes hatalom alapján hozott rendelkezések és az azokkal kapcsolatos információk koordinálására a honvédelmi minisztériumon belül felállították a Hadifelügyeleti Bizottságot (HFB), a Bécsben megszervezett *Kriegsüberwachungsamt* [Hadfelügyeleti Hivatal] magyar párjaként. A sajtóügyeket a Hadifelügyeleti Bizottságon belül egy külön Sajtóbizottság (Sajtóalbizottság) kezelte. A Sajtóalbizottságot a katonai szakértők, valamint a miniszterelnökség, az igazságügyi, a belügy-, a kereskedelmi és a földművelésügyi minisztérium delegáltjai alkották.³ A budapesti lapokhoz érkező táviratok ellenőrzése a Főposta épületében működő Táviratellenőrző Bizottság feladata volt.⁴

A háború alatt a belügyminiszter számos lapot betiltott „közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt”.⁵ A betiltás azonban általában csak egy meghatározott időre szólt, utána újra megjelenhettek a betiltással sújtott lapok is, viszont rendszerint felkerültek azon újságok listájára, amelyekre vonatkozott a terjesztés előtti bemutatás kötelezettsége. Egy idő után az érintett sajtóorgánum erről a listáról le is kerülhetett, ha „kifogástalan magatartást” tanúsított.⁶

A nyilvánosságnak szánt, háborúval kapcsolatos híreket a miniszterelnökség sajtóosztálya juttatta el a *Budapesti Közlönynek*, a Magyar Távirati Irodának és a *Budapesti Tudósítónak*. Ezekről a sajtóorgánumok szabadon átvehették a közleményeket.

A lapoknak orientációra volt szüksége, hogy vajon egyes közleményeik a hadviselés érdekeit érintik-e. Kialakult az a gyakorlat, hogy a fővárosi újságok a nem hivatalos úton szerzett közleményeiket önként és előre bemutatták a Sajtóalbizottságnak – illetve vidéken az ügyészség által felállított tanácsadó szervnek –, hogy így elkerüljék az esetleges

² Vö. Gustav Spann: Das Zensursystem des Kriegsabsolutismus in Österreich während des ersten Weltkrieges 1914–1918. In: *Symposion „Zensur in Österreich 1780 bis 1989” am 24. und 25. Oktober 1989*. Hrsg. Erika Weinzierl – Rudolf G. Ardelt. Wien–Salzburg, 1991. (Justiz und Zeitgeschichte VIII. Veröffentlichungen des Ludwig-Boltzmann-Institutes für Geschichte und Gesellschaft) 34.

³ Vö. M. Kondor Viktória: Adalékok az első világháború alatti sajtó és cenzúra történetéhez. Törvények és a cenzúra szervezete. *Magyar Könyvszemle*, 91 (1975) 1. sz. 79.; Tamara Scheer: *Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkrieges*. Wien, 2010. 157–159.; Christian Schwendinger: *Kriegspropaganda in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Ersten Weltkrieges. Eine Analyse anhand fünf ausgewählter Zeitungen*. Hamburg, 2011. 57–59.

⁴ Hadtörténeti Levéltár (Budapest), Hadfelügyeleti Bizottság (= HL HFB) 727. dob. Sajtóalbizottság 60–461/Sab. 1918.

⁵ Lásd részletesebben Paál Vince: A sajtószabadság a „nagy háború” éveiben (1914–1918). In: *A sajtószabadság története Magyarországon*. Szerk. Paál Vince. Bp., 2015. 20–21.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 579 1076. cs. „R” t. 50687. sz.

betiltásukat vagy cenzúra alá helyezésüket. A lapok hamar rájöttek arra, hogy ők maguk sem közölhetnek olyan cikkeket, amelyeket a terjesztés megkezdése előtti ellenőrzés alá vont lapok esetében az ügyészség nem engedélyezne.⁷ Így végeredményben a lapok önként vetették alá magukat a cenzúrának, és a kiépülő rendszer a gyakorlatban nem sokban különbözött az osztráktól, ahol – mint említettem – általános cenzúra működött. Előfordult olyan eset is, hogy a cenzúrán átment osztrák lapok olyan cikkeket közöltek, amelyeket a budapesti Sajtóalbizottság nem engedélyezett.⁸

Ha a lapok nem vették figyelembe a Sajtóalbizottság „kérdéseit”, akkor az az ügyészségnél megtorló intézkedést javasolhatott. Súlyosabb esetben az ügyész elkobozhatta a hadviselés érdekét sértő lappéldányokat. Az ügyész indítványára az igazságügyi miniszter elrendelhetette a lap előzetes ellenőrzés alá helyezését, vagy kezdeményezhette a lap terjesztésének és megjelenésének megtiltását. Ha valamelyik sajtótermék terjesztése a hadi érdeket sértő bűncselekményt valósított meg, akkor az ügyész bűnvádi eljárás megindítását is javasolhatta.⁹

A „hadviselést veszélyeztető” kitétel persze meglehetősen szabadon értelmezhető, „gumi” fogalom volt, ami a sajtó és a sajtóellenőrzés szerveinek helyzetét egyaránt megnehezítette. Általában vörös posztónak számítottak a közvetlen hadi hírek mellett az élelmiszerhiánnyal, drágasággal kapcsolatos közlemények, kémkedési ügyek stb.¹⁰

A sajtóközlemények megjelenetésére vonatkozó túl általános útmutatás miatt előfordult, hogy egyes lapok olyan közleményeket is előzetes vizsgálatra bocsátottak, amelyeket más lapok nem mutattak be. A sajtóellenőrzést végző hatóságok adott esetben nem engedték meg olyan közlemények megjelenését, amelyek más lapokban akadálytalanul megjelentek.

Az igazságügyi miniszter több alkalommal is „Bizalmas” megjelölésű tájékoztatókban ismertette a főügyészségekkel azokat a tárgyköröket, amelyekben a hadviselés érdekeire való tekintettel sajtóközlemények nem jelenhetnek meg.¹¹ Erdemben azonban ezek az úgynevezett Tájékoztatók sem járultak hozzá a sajtóellenőrzés színvonalának javításához, mert a hatóságok a lapok szerkesztőseivel az ezekben a tájékoztató anyagokban tételesen felsorolt tiltott tárgyköröket nem ismertethették.¹² A lapok úgy érezték, a tiltások nem konzekvensek, sokszor nevetségesek, ezért azokat mind több esetben a sajtó indokolatlan korlátozásának érezték.¹³

A cenzúra a lapban akkor látszik, ha a törölt rész helye üresen marad (úgynevezett fehér folt), vagy amennyiben az újság maga jelzi a lapban, hogy itt a cikket a cenzúra

⁷ HL HFB 727. dob. Sajtóalbizottság 60–461/Sab. 1918.

⁸ Paál Vince: Sajtópolitika és sajtóirányítás Magyarországon az Első Világháború idején. In: *Ifjabb gróf Andrássy Gyula és az I. világháború*. Szerk. Dr. Gergely András et al. Bp., 2015. 51.

⁹ Uo.

¹⁰ Paál: Sajtóirányítás és -ellenőrzés, 264.

¹¹ HL HFB 728. dob. Cenzúra ügyek. Bi. 257/4. I. M. III. 1917. 4–7.

¹² Uo. 8.

¹³ Vö. Mucsi Ferenc: Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején. *Történelmi Szemle* 27 (1984) 200–201.

töröltette. Nem látható a lapban a cenzúra működése, ha a tiltott cikk nem kerül bele az újságba és erről a lap sem tájékoztatja az olvasót. Akkor sem tűnik fel, ha a törlés a lap végleges tördelése előtt történik, és így van mód a hiátus megszüntetésére. A cenzúrára utalhat az is, ha valamilyen fontos eseményről nem tudósít a lap, vagy legalábbis nem annak súlyának megfelelően.

Számos magyarországi lapot megvizsgáltam,¹⁴ az alábbiakban azonban csak *Az Est* (200 ezer feletti példányszám) című napilapból és a szociáldemokrata *Népszavából* vett példák alapján mutatom be, hogy az 1917. évi oroszországi forradalmak miként jelentek meg a cenzúra szűrőjén keresztül. A vizsgált lapok nagy terjedelemben számoltak be az 1917. évi oroszországi forradalmakról. A tudósítások nagy része sajtótáviratok alapján születt (közvetlenül Pétervárról, Stockholmból, Dániából, illetve külföldi újságok híreinek átvételével). Ezek a sajtótáviratok – mint már utaltam rá – csak ellenőrzés után kerülhettek be a lapokba. A sajtótáviratok felhasználásában annyi különbség volt az egyes lapok között, hogy nem azonos mennyiségben jelentették meg ezeket. Az adott lap terjedelmétől, stílusától és célközönségétől függött, hogy az orosz forradalmakra mekkora hangsúlyt helyeztek.

E különbségek mellett is elmondható, hogy az egyes lapok olvasói nagyjából azonos információkat olvashattak. A sajtótáviratok sokszor egymásnak ellentmondó híreket tartalmaztak ugyanazon a számon belül is. Ez azzal magyarázható, hogy különböző forrásokból származtak, illetve az időben egymás után lejátszódó eseményekről gyakran egy időben érkeztek a szerkesztőségekhez a tudósítások, így a lapok hasábjain időben összecsiszúzhattak.

Az áttanulmányozott lapok esetében a cenzúra látható nyomaival – néhány kivételtől eltekintve – szinte csak a *Népszavánál* találkoztam. Ott is – feltételezhetően – a legtöbb esetben csak akkor, ha az oroszországi események kommentálása során az adott publicistika valamilyen belpolitikai kérdést is tárgyalt.

A februári forradalom

A lapok általában március 13-án tudósítottak először az oroszországi „zendülésről”, „ostromállapotról”. *Az Est* érdekes módon a forradalom kitöréséről a többi lapnál egy nappal később, csak március 14-én, és viszonylag hátul, az 5. oldalon számolt be: „Pétervárott és Moszkvában is valóságos lázadás tört ki az éhínség miatt. A pétervári munkások kilenc napja sztrájkolnak. A rendőrség nem mer szembe szállni a zavargókkal, a katonaság pedig a néppel tart.” Ugyanezen a napon ennek részben ellentmondó távirati hír is megjelent, amely már forradalomnak nevezte az eseményeket: „A kivezényelt lovas rendőrök [...] kénytelenek voltak fegyvert használni, többen meghaltak a demonstrálók közül.”

¹⁴ *Az Est, Budapesti Hirlap, Friss Ujság, Népszava, Pesti Hirlap, Pesti Napló.*

A zavargások okaként a kenyérhiány mellett a háború miatti elkeseredést nevezte meg a lap. Kerenszkij azt mondta: „Olyan helyzetben vagyunk, mint Paris a nagy forradalom idején.”

Ezeket a tudósításokat bármelyik vizsgált lapból idézhetnénk, hiszen szinte egy időben vagy egy-egy napos késéssel azonos hírekről, hasonló címszavakkal számoltak be. Ezen a napon (március 14.) a vizsgált lappéldánynak két 6. oldala volt. Az egyik nem tartalmaz oroszországi híreket, a másik igen, és ezen a fehér folt a törlést mutatja. Az *Estnek* elvileg nem voltak mutációi,¹⁵ a gyakorlatban azonban számos esetben részben eltérő számozású és tartalmú példányok jelentek meg egy adott napon, gyakran egy számon belül is. Több azonos számozású, de különböző tartalmú oldalt is tartalmazhattak.

Az *Est* március 16-án immár az első oldalon foglalkozott az oroszországi eseményekkel. A Pétervári Távirati Ügynökségre hivatkozva közölte: „Az orosz minisztereket elfogták. A pétervári helyőrség csatlakozott a forradalomhoz. A дума 12 tagja vette át a kormányt.” Idézte a lap gróf Andrássy Gyulát is: „Első tünete annak a belátók által régóta várt és megígért orosz forradalomnak, a mely elősegítheti a végleges béke ügyet.” A lap arról is szólt, hogy a francia lapok igyekeztek a pétervári és a moszkvai zavargások jelentőségét „kicsinyelni”. *A cár lemondott?* – állt a lap március 17-ei címdalán. Majd előkerült az angolok vélt szerepének boncolgatása a forradalom kiobbantásában: A világ a cár távozását Bonar Law szájából tudta meg, amit gyanúsnak talált. (Tudniillik a hírt az angol miniszter jelentette be az angol parlament alsóházában.) *Az orosz forradalom a németek ellen irányul?* című cikk szerint „Angliának most az a legnagyobb érdeke, hogy a forradalmat olyan színben tüntesse fel, mintha a munkásság és az éhező tömeg is a háború folytatását kívánná [...] ámbár nehéz elképzelni, hogy a tömeg, ha egyszer bármi okból forradalomba kergették; a forradalmat a háború folytatásáért és a nyomorúság gyarapításáért fogja megvívni.”

A következő napokban is sorjázta az egymásnak ellentmondó távirati hírek: „a cár nem mondott le, hanem seregeivel a forradalmárok ellen vonul”;¹⁶ „Oroszország felmondja a szövetséget az ententenek?”¹⁷ „A francia lapok [...] azt írták, hogy az újjászületett

¹⁵ Az *Estnek* ugyan nem volt mutációja, viszont több tényező is okozhatta a többszörös oldalszámokat: 1. a frontra induló vonatokon szállítottak hírlapokat a harcoló katonák részére, ezeket a példányokat a vonatindulásokra ki kellett szállítani, úgyhogy rohammunkában készültek, és ezek más csomagokat képeztek, mint amelyek az előfizetőkhez, illetve az árusokhoz kerültek. 2. Az *Est* akkora példányszámban készült, amit egyetlen nyomda a szükséges terjesztési időre nem tudott kinyomtatni, úgyhogy a rendszerszerűen nyomtató Athenaeumon kívül több más nyomda is készenléltben állt, illetve nyomtatta tovább a példányokat. Ez egy nagyon pontosan szervezett, de nyilván sok hibalehetőséget rejtő rendszer volt. 3. nem hagyhatjuk számításán kívül a rohammunkában dolgozó hírlaptördelők hibázását sem. 4. és persze az is lehet, hogy ha a hadviseléssel-háborúval kapcsolatos cikket terveztek az oldalra, akkor meg kellett várni a Sajtóalbizottság engedélyét – és persze a várakozás alatt is dolgozni kellett a lap tördelésén. Ha az engedély későn, a lapleadás előtt közvetlenül jött meg, akkor már a paginázással nem foglalkozhattak. Buzinkay Géza szíves közlése alapján.

¹⁶ Az *Est* 1917. március 18. 1.

¹⁷ Uo. 2.

Oroszország folytatni fogja a háborút”;¹⁸ „Az orosz szocialisták rögtön békét akarnak”;¹⁹ „Tulajdonképpen nem is forradalom volt, [...] inkább egy puccs”;²⁰ „A Times szerint a munkások döntik el a forradalom sorsát.”²¹

Március 21-én az egyik fontos hír az volt, hogy „a forradalmi szocialisták pártolják az új kormányt, feltéve, ha programjának a politikai amnesztiára, a személyes és gyülekezési szabadságra, az osztályuralom kiküszöbölésére, a vallásszabadságra és jogegyenlőségre vonatkozó ígéreteit beváltja és haladéktalanul megkezdi az előkészületeket az alkotmányozó gyűlés összehívására”. Az e napi számban hátrébb az orosz forradalommal kapcsolatos külföldi visszhangok is megtalálhatók: „A svéd szocialisták üdvözlik az orosz forradalmat.”

Március 22-én *Az Est* arról tudósított, hogy Pétervárott felbomlott a rend, a szocialisták a kormány ellen tüntettek, köztársaságot és békét akar a nép. A lap arról is szólt, hogy az orosz nők is szavazati jogot kapnak. Ezzel nem kis kontrasztban állt ugyanebben a számban a „Tisza a választójog kiterjesztése ellen” című tudósítás. A harmadik oldalon pedig az olasz sajtó azon reményét ismertette, hogy az orosz forradalmi események talán hasonló természetű mozgalmat fognak kelteni Németországban, Magyarországon és Ausztriában is. Az *Italia* azt írta, hogy „Budapesten nagy tüntetések vannak”. Tehát még ellenséges államok sajtójából vett tudósítások is megjelenhettek.

Egy nappal később pedig *Kenyer és nyugalom Pétervárott* címmel arról lehetett olvasni *Az Est*ben, hogy Oroszországból érkező utasok beszámolója szerint Pétervárott helyreállt a rend. Ugyancsak itt arról is szó volt, hogy „az orosz munkáspárt a béketárgyalás megkezdését követeli”. Majd arról értesülhettünk, hogy Frankfurtból az orosz cenzúra megkerülésével sikerült megszerezni az orosz munkáspárt felhívását, amely felszólítja valamennyi hadviselő állam proletárjait, hogy azonnal tegyék le a fegyvert és szüntessék meg a háborút, amelyet csak a tőke érdekében folytatnak. Az orosz szociáldemokrata párt követeli Oroszországban a magántulajdon, továbbá a koronauradalmak kisajátítását, és az utóbbiak szétosztását a parasztság között.

Március 29-én az egyik hír szerint „az orosz nagyhercegek csatlakoztak a forradalomhoz. Birtokaikat átengedték az államnak.”

Amíg *Az Est*ben és a többi vizsgált lapban csak elvétve volt közvetlen nyoma a cenzúra működésének, addig a *Népszavánál* más a helyzet. A szociáldemokrata lap is lehozta azokat a táviratokat az oroszországi eseményekről, amelyeket *Az Est* kapcsán vázlatosan ismertettem. Az alábbiakban csak a *Népszava* azon közleményeit vizsgálom, amelyekben a cenzúra működése látható nyomot hagyott, vagy meglepő annak hiánya.

A *Népszavában* március 13-án *Oroszország népe* címmel jelent meg vezércikk, amelyben fehér foltok éktelenkedtek a kihúzott szövegrészek helyén: „Forradalom kezdődő zaja-e az, ami hivatalosan kikészített tudósításokon keresztül ide hallatszik? Bajos volna meg-

¹⁸ *Az Est* 1917. március 17. 2.

¹⁹ *Az Est* 1917. március 18. 3.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

mondani. De ha nem forradalomé, akkor a nép összeroskadásáé. Ennek a megelőzésére Oroszországnak nincs más módja, mint a gyors békekötés.” Majd az ezt követő szöveget törölte a cenzúra.

A március 17-ei szám szerkesztőségi cikke kimondatlanul a cenzúrával foglalkozott: „A mi kötelességünk az volna, hogy a Népszava olvasóit híven tájékoztassuk [...] és az eseményekkel szemben bírálatot gyakoroljunk szociáldemokrata nézőpontból. [...] A Népszava ez idő szerint, [...] nagyon hiányosan teljesíti kötelességét. Sajnos, ezen [...] nem tudunk segíteni. [...] nem mi vagyunk a hibásak, hogy tájékoztató és fölvilágosító munkánk hiányos volta rajtunk kívül álló okokból származik.”

Ugyanitt egy másik cikk *Mit jelent az orosz forradalom?* címmel a cenzúra nyomai nélkül jelenhetett meg: „Az orosz forradalom a burzsoázia hatalmas győzelmét jelenti a cári abszolutizmussal [...] az ortodox egyház túlhatalmával szemben. [...] Ebből a szempontból nézve bizonyos fokig történelmi megismétlése a nagy francia forradalomnak. [...] Amely pillanatban az orosz nép látni fogja, hogy a forradalmi kormánytól se várhatja a győzelem csodáját, abban a pillanatban elemi erővel támad föl a ma is meglévő, békét követelő alsó áramlat.”

Március 18-án *A forradalom halad!* című cikk végét már a cenzúra törölte. „A forradalmi kormány a burzsoázia alkotmányos monarchiáját akarja, a cár ágyúja a feudalizmus és a bürokrácia abszolutizmusát próbálják a hűtlenné lett alattvalók szeretetébe visszakartácsolni, a szocialista forradalmárok a szociális respublikát követelik. [...] A harmadik hang a forradalmi proletárságé, amely kiáltvánnyal fordul a kaszárnnyak katonáihoz, hogy ne forduljanak a tömegek ellen és segítsenek megteremteni a rögtön békét megvalósító köz-társaságot.” Ez után fehér folt következett.

A március 20-i szám első oldalán egy cikket teljesen letiltottak, amint arra *Első cikkünk megjelenését a cenzúra nem engedélyezte* felirat is utalt. Nem lehet tudni, hogy ez az orosz forradalmi eseményekkel volt-e kapcsolatos. A március 21-i szám első oldalán *Az orosz forradalom és a béke* című cikk egy része is törlésre került. „Az orosz forradalom nemcsak az országban befelé [...], hanem a most vele ellenséges központi hatalmak felé is új helyzetet és új lehetőségeket teremt. Ezeknek az új lehetőségeknek hadd lássa hasznát Európa minden népe, az egész emberiség!” Itt kihagyás következett.

A március 22-i szám egy erősen cenzúrázott cikkel indult, amelynek témája a magyar választójogi vita. A következő mondat azonban megjelenhetett: „Most már elpusztult Európában az egyetlen állam is, amellyel a magyar viszonyokat összehasonlíthatjuk. Magyarország az egyetlen állam, ahol a munkásságnak nincsen szava a parlamentben, ahová még egyetlen szociáldemokrata képviselő sem tudott bejutni. Még az orosz dumában is helyet foglaltak a szociáldemokrata képviselők s az új orosz birodalomban a munkásság megfelelő szerephez jut. Csak Tisza István hirdeti [...] beteges egyformasággal, hogy ebben az országban nem engedi szóhoz a népet.”

A március 23-i és 24-i számból a címlapokról összesen három közleményt töröltek. Az újság a helyükön jelezte, hogy itt a cenzúra nem engedélyezte egy cikk közlését. Március 25-én szintén töröltek mintegy két hasábot. Maradhatott viszont a *Pétervári lapok* című közlemény, többek között a következő gondolatokkal: „a pétervári lapok már a

cenzúra csonkításai nélkül jelennek meg, Oroszországban már szabad a sajtó. Nálunk ket-tős csonkításnak vannak a lapok alávetve: egyrészt a papirhiány [...] akadályozza meg a sajtót a közérdeknek megfelelő hírszolgálat és bírálat teljesítésében, másrészt a cenzúra teszi lehetetlenné még a [...] legtárgyilagosabb bírálatot is. A cenzúra áldásos működésé-nek jellemzésére csak egy esetet említünk föl [...]. A miniszterelnök [...] nyilatkozott a választó jogi reformról [...] Amit [...] mondott, fölötte alkalmas arra – minden »izgató« kommentár nélkül is –, hogy az ország népének hangulatát rontsa. Nos, ezt a magas nyilatkozatot azóta három ízben próbáltuk a Népszavában szóvá tenni, komoly és tárgyilagos bírálattal kísé- rni, de [...] kísérletünk kudarcot vallott a cenzúra következetességén. Vajjon a hadviselés érdeke kívánja ezt?”

A március 27-i vezércikk viszont megjelenhetett, annak ellenére, hogy foglalkozott a cenzúra működésével, sőt gúnyolódott a hatalommal: „A cenzúra az elmúlt héten némaságra kényszerítette a szocialista gondolatot és vakságra akarta kárhozatni az esemé- nyek elé tartott szocialista tükröt. De komoly baj ebből nem származott. Hiszen a hivata- los hírszolgálat közölte velünk az orosz események hírért. Ha írni nem is igen írhatunk róla, azért mégis tény, hogy Oroszországban kitört a forradalom [...] Mindezekről a té- nyekről hivatalos hírforrásokból kaptunk tudomást. Ezek a hírek mind a cenzúra szűrőjén szivárogtak keresztül, nem lehet tehát tilos dolog megismételni, összeállítani őket. [...] Mivel egyszer mégis csak akarunk már valami olyast is írni az orosz forradalomról, ami bizonyára megjelenik, hát megírjuk a következőket: Téves az a széltében elterjedt hit, hogy az orosz forradalom a nép fölzsabadítására törekszik; hogy a jogtalanság és zsarnok- ság bukása az egyik országban meggyöngíti a többi államokban is az elnyomó hatalmakat; hogy a demokrácia inkább felel meg a nép boldogulásának, mint az önkényuralom; hogy a cár, akinek lelkét annyi kiontott vér és tönkretett élet terheli, megérdemli sorsát; [...] hogy a nők választójoga nagy haladást jelent.”

Az októberi forradalom

A sajtótávíratok által közvetített híryanag ismertetésétől eltekintek. Azzal kapcsolatban ismételt elmondható, hogy árnyalatnyi eltérésekkel ugyan, de az egyes lapokból ugyan- azon eseményekről szinte azonos információkat kaphatott az olvasó.

Az eltérő hangsúlyra példa, hogy *Az Est* a *Neue Zürcher Zeitung* tudósítása alapján arról írt, hogy „a távíró a forradalmi bolsevikiek kezén van, nem lehet tisztán látni, mi történik Oroszországban, mert hiszen a forradalmárok csak a mozgalmuknak kedvező híreket to- vábbítják külföldre. Az orosz lapok naponta hasábokat közölnek rablóbandák garázdál- kodásáról. Ez a csőcsелеk országszerte rabol, gyilkol, főleg a szeszraktárakat fosztogatja. [...] A zsidó pogromok állítólag ismét szokványos jelenséggé lettek. A bolsevik pártok [sic!] mit sem írnak ezekről a reakciós elemek által támogatott pogromokról.” Ezzel szem- ben a *Népszava* ezekről a hírsztelésekről nem kis elfogultsággal azt írta: „Nem igazak a bolsevik proletárság rablásairól és gyújtogatásáról szóló hírek, mert a bolsevik csapatok

csak a velük szemben fegyverrel ellenálló katonák ellen fordítottak fegyvert, egyebekben azonban bolsevikiek mesteri módon értenek a rend fönntartásához.”

Az októberi orosz forradalmi eseményekkel kapcsolatban is szinte kizárólag a *Népszavában* vannak a cenzúrának látható jelei. November 9-én A *papírinség és cenzúra* című cikk foglalkozik ismételten a lapot sújtó cenzúrával. „Nincs nap, amelyen lapunk belsejében ott ne ékeskedne a megszokott sor: A cenzúra törölte. Ám ha [...] azt hiszik, hogy ezzel a ténykedésükkel a munkásság elől eltakarják az igazságot [...], nagyon tévednek. [...] a Népszava előfizetőinek számát soha nem létezett magasságra emelte [...] Ez a munkásság válasza a papiruszóra és a cenzúra túlkapásaira.”

Noha a következő cikk *Új orosz forradalom* címmel a bolsevikok hatalomátvételét méltatta, a cenzúra nem gátolta meg megjelenését. „A most induló új forradalom tisztára proletármozgalom, [...] az orosz revolúció ma a pétervári munkások és katonák győzelmével és kormányra jutásával eljutott kifejlődésének csúcáig. [...] A bolsevik-párt és vele a proletártömegek uralma Oroszországban most két tényezőn fordul meg: sikerül-e a mozgalmat országossá tenni, a parasztságot a proletárság mellé állítani és sikerül-e azonnal békét kötni?”

November 10-én a *Vorwärts* és az *Arbeiter-Zeitung* állásfoglalását ismertette az annexió tervekkel kapcsolatban. Ehhez hozzáfűzte a cenzúrát bíráló megjegyzéseit is, ennek ellenére megjelenhetett. „Több ízben megpróbáltuk, hogy a Népszava útján a nyilvánosság elé adjuk a magyarországi szociáldemokrata párt véleményét a központi hatalmak Lengyelország, Litvánia és Kurland anektálására vonatkozó terveiről. A cenzúra ebben mindannyiszor megakadályozott. Kénytelenségből most itt adjuk a *Vorwärts*nek és az *Arbeiter-Zeitung*nak az állásfoglalását, amely nagyjából egyezik a magunk állásfoglalásával. Berlinben és Bécsben joga van a szociáldemokráciának az annexiók ellen küzdeni, Budapesten nincs!”

A november 13-i, A *békeforradalom* című cikk újra a cenzúrázás jegyeit mutatta. Közölte az egyes szociáldemokrata pártok reakcióit, majd az antanthatalmak kapcsán arról szólt, hogy ellenségesen viseltetnek a szovjethatalommal szemben. Amikor a cikk arra tért rá, hogy Németország is igen tartózkodóan nyilatkozott a békeajánlattal kapcsolatban, a közlemény megszakadt (fehér folt következett).

November 14-én *Népszava* első oldalán a cenzúra egy publikációt teljesen törölt. Ugyanakkor a *Ki győz?* című cikk átsiklott a cenzúrára, pedig egyértelmű propagandát folytatott az új orosz hatalom mellett: „Oroszországban kell eldőlnie, vajjon uralmon tud-e maradni a bolsevikiek békét akaró proletárkormány, de ugyanakkor végzetes fontosságú, vajjon tudnak-e nyomást gyakorolni kormányaikra a többi országok proletárpártjai is. [...] Az új forradalmi kormány nem egyoldalú bolsevik párturalmat jelentene tehát, hanem a szovjetek uralmát, vagyis Oroszország dolgozó osztályainak, a munkások, katonák és parasztek egészének kormányzását. [...] Nem valami kalandoruralom volna tehát, ahogy az ántánt-államok uszító sajtója és a központi hatalmak háborúpárti újságjai beszélnek róla. Ezzel a hatalommal, ha csakugyan uralmon tud maradni és nem dönti le a burzsoázia és a generálisok összeesküvése, nemcsak érdemes, hanem nyugodt felelősséggel lehet is békét kötni.”

November 15-én a címlapon nem volt Oroszországgal kapcsolatos közlemény. Nem tudjuk, mi lett volna a témája az innen törölt cikknek. A november 22-i szám is a fokozott cenzúra jeleit mutatja. Egy felhívás közlésén kívül az egész címlap üres, majd a második és harmadik oldalak nagy része is fehéren maradt. Erre reflektált a november 23-i számban a *Cenzúra* című cikk. „A cenzúra beszegődött szocialista agitátornak: ezt kell gondolnia mindenkinek, aki a csütörtöki [1917. november 22.] Népszavát a kezébe veszi. Fehér mezők végtelensége hirdeti azt a pusztítást, amit lapunkban a demokrata kormányzatnak ez a derék szerve véghez vitt. És ez a pusztítás nagyon kitűnő agitáció a szocializmus mellett. A fehér mezők vörös gondolatokat ébresztenek az olvasókban; talán sokkal vörösebbeket, mint amilyeneket mink fekete betűkkel hirdetni tudnánk. [...] Ha ma még van valami szabadság, amelyet korlátozni kell, az nem lehet más, mint a cenzúra szabadsága. Ezt bátorkodunk a tisztelt kormány figyelmébe ajánlani.”

A november 24-i vezércikk végéről a cenzúra néhány jelzöt, kifejezést kihúzott, de még így is kemény bíráló maradt benne, igaz, az a már a miniszterelnöki posztról távozni kényszerült Tisza István ellen irányult. „Vannak, akik nem utasítják nyíltan vissza az orosz békeajánlatot, csak éppen, mint ahogy Wekerle tette [...] arra akarnak várni, amíg az orosz viszonyok tisztázódnak és amíg a proletárkormány jobban erőre kap. Tisza parlamenti interpellációja [...] minden rosszfogu és inatlan közhelyei ellenére is igen helyes eredményre jutott, amikor azt mondta, hogy ha megtörténik orosz részről a békelépés, ezt olyan fogadtatásban részesítsék, amely erősíti a békepárti tényezőket. A vén bűnös – mert ha vannak Európának bűnösei a háború kitörésében, akkor Tisza István közéjük tartozik – most ügyes demagógiával sajátítja ki a szocialista párt békeérveit és így próbálja szörnyen kopott népszerűségét új fénnel bearanyozni.”

A november 25-ei, *Ma vasárnap délelőtt gyűlés a városligeti iparcsarnokban* című vezércikkben számos törlés következtében fehér foltok láthatóak, még a címben is. Mindezek ellenére meglehetősen kritikus gondolatok is megjelenhettek: „És meg fogják üzeni a kettős monarchia annexionistáinak, a háborúban tovább gazdagodni vágyóknak, az idegen területek elrablásáért és idegen népek leigázásáért hevülőknak, hogy ez a nép nem hajlandó harácsoló és rablócélok az eszköze lenni.” A harmadik oldalon *A bolsevikiek berendezkedése* cím alatt a *Pravda* nyomán közli az új orosz kormány hivatalos programját: „A munkások és parasztok novemberi forradalma az általános fölszabadítás jegyében kezdődött. A parasztokat föl fogjuk szabadítani a birtokosok hatalma alól. Földbirtokjog nincs többé, megszüntettük. A katonákat és matrózokat az autokrata tábornokok fegyelme alól fölszabadítottuk, mert a tábornokokat ezentúl választják és elmozdíthatják. A proletárokat föl fogjuk szabadítani a tőke kizsákmányolása és önkénye alól, mert a gyárakat és műhelyeket a munkások ellenőrzése alá helyezzük.” Mindez megjelenhetett.

A november 27-i, 28-i és 29-i számok a szociáldemokraták városligeti gyűlésén elhangzott szónoklatokat közölték erősen cenzúrázott formában. Amennyire megállapítható, a belpolitikai vonatkozású beszédrészeket törölte a cenzúra.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: 224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznaponként 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: 06 30 203 1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknél: 850 Ft

9 770040 963009 1 8 0 0 3